

Pedaqoji-psixoloji elmlər

UOT 37

S.H.Axundova

*ADPU-nun nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci
sevda.app@gmail.com*

MÜASİR TƏHSİL İSLAHATLARI FONUNDA İNKLÜZİV TƏHSİLİN TƏŞKİLİNƏ PEDAQOJİ YANAŞMALAR

<https://doi.org/10.30546/170899876.73.02.2025.053>

Açar sözlər: inklüziv təhsil, bərabərlik, müəllim hazırlığı, Azərbaycan, beynəlxalq təcrübə, ADPU, diferensial təlim, sosial ədalət

Məqalədə inklüziv təhsilin tarixi inkişaf mərhələləri təhlil edilir və bu anlayışın qlobal təhsil sistemlərində ədalətli və keyfiyyətli təhsilin ayrılmaz hissəsi olduğu vurğulanır. 1948-ci ildə qəbul edilən “İnsan Hüquqları üzrə Ümumi Bəyannamə”, 1994-cü il Salamanka Bəyannaməsi və BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri inklüziv təhsilin beynəlxalq hüquqi əsaslarını təşkil edir. İngiltərə, Almaniya, Fransa və Finlandiya kimi ölkələrin təcrübələri göstərir ki, uğurlu inklüziv təhsil struktur islahatları, pedaqoji fərdiləşmə və müəllimlərin empatik yanaşması ilə bağlıdır. Azərbaycanda isə 2005-ci ildən etibarən bu sahədə hüquqi və institusional tədbirlər həyata keçirilmişdir. Xüsusilə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin bu istiqamətdə apardığı elmi-tədqiqat işləri, müəllim hazırlığı və maarifləndirmə fəaliyyətləri ön plana çıxır. Məqalədə inklüziv təhsilin yalnız fiziki deyil, emosional və sosial adaptasiyanı da əhatə etdiyi və bunun üçün güclü pedaqoji və institusional dəstəyin vacibliyi vurğulanır.

C.X.Axundova

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОРГАНИЗАЦИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ФОНЕ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕФОРМ

Ключевые слова: инклюзивное образование, равенство, подготовка учителей, Азербайджан, международный опыт, АГПУ, дифференцированное обучение, социальная справедливость

Инклюзивное образование сегодня признаётся фундаментальным компонентом справедливых и качественных образовательных систем по всему миру. Всеобщая декларация прав человека, принятая в 1948 году, Саламанкская декларация 1994 года и Цели ООН в области устойчивого развития составляют международно-правовую основу инклюзивного образования. Представлены международные подходы таких стран, как Великобритания, Германия, Франция

и Финляндия, с акцентом на педагогические и структурные модели, способствующие инклюзивной практике. Особое внимание уделяется прогрессу, достигнутому в Азербайджане, включая законодательные реформы и программы подготовки кадров, реализуемые с 2005 года, а также роли Азербайджанского государственного педагогического университета (АГПУ) в продвижении инклюзивного образования. В заключение подчёркивается, что инклюзивное образование не ограничивается физической интеграцией, а включает также эмоциональную, социальную и академическую адаптацию, которая обеспечивается через эмпатию учителей, дифференцированное обучение и надёжную институциональную основу.

S.H.Akhundova

PEDAGOGICAL APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE CONTEXT OF MODERN EDUCATIONAL REFORMS

Keywords: *inclusive education, equity, teacher training, Azerbaijan, international experience, ASPU, differentiated instruction, social justice*

Inclusive education is recognized today as a fundamental component of equitable, quality education systems worldwide. The Universal Declaration of Human Rights adopted in 1948, the Salamanca Declaration of 1994, and the UN Sustainable Development Goals constitute the international legal basis for inclusive education. It presents international perspectives from countries such as the UK, Germany, France, and Finland, emphasizing the pedagogical and structural approaches that support inclusive practices. The study also highlights the progress made in Azerbaijan, including legal reforms and training initiatives since 2005, with a particular focus on the role of the Azerbaijan State Pedagogical University (ASPU) in advancing inclusive education. The article concludes that inclusive education is not limited to physical integration, but entails emotional, social, and academic adaptation, supported by teacher empathy, differentiated instruction, and a strong institutional framework.

Giriş

Müasir dünyada təhsilin əsas məqsədlərindən biri bütün fərdlərə bərabər imkanlar təqdim edən inklüziv mühitin yaradılmasıdır. Inklüziv təhsil konsepsiyası yalnız fiziki və ya zehni məhdudiyyətləri olan uşaqların ümumi təhsil sisteminə inteqrasiyası ilə məhdudlaşmır. Bu anlayış daha geniş mənada sosial ədalətin bərqərar olunması, insan hüquqlarının qorunması, fərdi fərqliliklərə hörmət və hər bir şagirdin potensialını maksimum reallaşdırmaq üçün şərait yaradılmasını ehtiva edir [2, s.11]. Inklüziv təhsil bütün uşaqların – istər xüsusi ehtiyacları, istər müxtəlif sosial-mədəni mənşəli, istərsə də fərqli öyrənmə tərzinə malik fərdlərin – vahid və dəstəkləyici təhsil mühitində birgə inkişafını hədəfləyir. Bu yanaşma yalnız

pedaqoji deyil, eyni zamanda sosial, mədəni, etik və hüquqi ölçüləri də əhatə edir. İnklyüzivlik cəmiyyətin bütün təbəqələrində qəbul, əməkdaşlıq və birgəyaşayış dəyərlərinin formalaşmasına xidmət edir.

İnklyüziv təhsil sistemləri yalnız fərdlərin akademik inkişafına deyil, həm də tolerantlıq, empatiya və qarşılıqlı hörmət kimi sosial bacarıqların formalaşmasına təsir göstərir [3, s.43]. Dünyada inklyüziv təhsilin inkişafı BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyası (1989), Salamanka Bəyannaməsi (1994), Dakar Təhsil Forumu (2000) və BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (2015) kimi mühüm beynəlxalq sənədlərlə təşviq olunmuşdur. Bu sənədlər bütün uşaqların keyfiyyətli təhsil alması hüququnu beynəlxalq hüquqi norma kimi təsbit etmiş və üzv dövlətləri inklyüziv təhsil modelinə keçid üçün konkret addımlar atmağa təşviq etmişdir.

Azərbaycanda da inklyüziv təhsil istiqamətində son illər ərzində mühüm hüquqi və institusional islahatlar həyata keçirilmişdir. 2009-cu ildə qəbul olunmuş “Təhsil haqqında” Qanunda inklyüziv təhsilin əsas prinsipləri təsbit edilmiş, 2017-ci ildə isə “Azərbaycan Respublikasında inklyüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2018–2024-cü illər)” çərçivəsində daha sistemli və mərhələli tədbirlərin reallaşdırılması daha da sürətlənmişdir [1]. Bu proqram çərçivəsində müəllim hazırlığı, tədris resurslarının yenilənməsi, məktəblərin infrastruktur baxımından uyğunlaşdırılması və valideynlərlə iş kimi sahələrdə mühüm nailiyyətlər əldə olunmuşdur. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti (ADPU) bu istiqamətdə ölkənin aparıcı elmi-pedaqoji mərkəzlərindən biri kimi çıxış edir. Universitetdə inklyüziv təhsil üzrə mütəxəssis hazırlığı həyata keçirilir, müəllimlər və təbriyəçilər üçün ixtisasartırma proqramları təşkil olunur, eyni zamanda inklyüzivlik sahəsində yerli və beynəlxalq layihələr çərçivəsində elmi-tədqiqat işləri aparılır. ADPU-nun pedaqoji kadr hazırlığı sistemində inklyüziv pedaqogika, diferensial təlim, xüsusi ehtiyaçlı uşaqlarla iş metodikası kimi modulların tədrisə daxil edilməsi gələcək müəllimlərin inklyüziv mühitlərdə uğurla fəaliyyət göstərməsinə zəmin yaradır.

Məqsəd

Məqalədə inklyüziv təhsilin tarixi inkişaf mərhələləri, beynəlxalq təcrübələr, Azərbaycanın bu sahədə həyata keçirdiyi hüquqi və praktiki islahatlar, eləcə də ADPU-nun inklyüziv təhsilin təşkili sahəsində rolu sistemli şəkildə təhlil olunur. Məqalənin məqsədi inklyüziv təhsilin pedaqoji və sosial əhəmiyyətini ortaya qoymaq və mövcud çağırışlar fonunda bu sahədə qarşıda duran vəzifələri elmi əsaslarla müəyyənləşdirməkdir.

Əsas hissə

İnklyüziv təhsilin tarixi təşəkkülü bir sıra sosial, hüquqi və pedaqoji dəyişikliklərin nəticəsində formalaşmışdır. Bu proses zamanla əlilliyi olan və xüsusi təhsil ehtiyaclarına malik şəxslərin cəmiyyətə inteqrasiyası və

bərabər təhsil imkanlarına çıxışının təmin olunması ideyası ətrafında inkişaf etmişdir. İnküziv təhsil anlayışının tarixi kökləri XX əsrin ortalarına qədər gedib çıxır. Əvvəllər əlilliyi olan uşaqlar üçün təhsil sistemi ayrı-ayrı, xüsusi müəssisələrdə həyata keçirilirdi. Bu yanaşma “segregasiya” modeli adlandırılır və cəmiyyətin bu uşaqları ümumi təhsildən kənarda tutduğu bir dövrü əks etdirirdi [4, s.202]. İkinci Dünya Müharibəsindən sonra insan hüquqları məsələlərinin beynəlxalq səviyyədə aktuallaşması, bu sahədə mühüm sənədlərin qəbuluna səbəb oldu. Xüsusilə, 1948-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən qəbul edilmiş “İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə”də (Maddə 26) qeyd olunur ki, “hər kəsin təhsil almaq hüququ vardır”. Bu prinsip, təhsilin universal hüquq kimi tanınmasına və inküziv yanaşmanın hüquqi əsasının formalaşmasına təkan verdi [5].

1960-70-ci illərdən etibarən inkişaf etmiş ölkələrdə insan hüquqlarının qorunması, sosial ədalət və bərabərlik ideyaları təhsildə də öz əksini tapmağa başladı. Bu dövrdə ABŞ-da qəbul edilmiş “Education for All Handicapped Children Act” (1975) xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların ictimai məktəblərdə təhsil almasını hüquqi baxımdan təmin etdi. Bu akt, inküziv təhsilin ilk rəsmi tətbiqlərindən biri hesab olunur [6, s.148].

İnküziv təhsilin qlobal səviyyədə yayılmasında əsas dönüş nöqtələrindən biri 1994-cü ildə UNESCO tərəfindən İspaniyanın Salamanka şəhərində keçirilmiş xüsusi təhsilə dair dünya konfransı oldu. Nəticədə qəbul edilən Salamanka Bəyannaməsi inküziv təhsil prinsipini ön plana çəkdi və bütün ölkələri bu yanaşmanı milli təhsil siyasətlərində tətbiq etməyə çağırırdı: “Məktəblər bütün uşaqları qəbul etməli, onların fərqli ehtiyaclarını nəzərə almalı və tədris prosesini buna uyğun təşkil etməlidir” [7]. Bu bəyannamə inküziv təhsili yalnız əlilliyi olan uşaqlar üçün deyil, həm də dil, etnik mənsubiyyət, sosial status və digər fərqlilikləri olan bütün uşaqlar üçün nəzərdə tutdu. Beləliklə, inküzivlik daha geniş məna qazandı. Təsədüfi deyil ki, Salamanka Bəyannaməsindən sonra bir çox beynəlxalq sənədlər inküziv təhsilin inkişafına təkan verdi. Bunlardan ən mühümləri: UNESCO-nun “Təhsil hamı üçün” təşəbbüsü – Təhsildə bərabərliyin təmin edilməsi və keyfiyyətli təhsilin universal əlçatanlığını məqsəd qoydu. BMT-nin “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında Konvensiyası”nın 24-cü maddəsində inküziv təhsil hüququ bir daha təsdiqlənir ki, əlilliyi olan şəxslər digər şəxslərlə bərabər əsaslarla təhsil hüququna malikdirlər.

İnküzivlik müasir cəmiyyətlərdə sosial və iqtisadi tərəqqinin əsas şərtlərindən biri kimi qəbul olunur. Onun aktuallığı təkcə pedaqoji yanaşma kimi deyil, eyni zamanda ictimai-siyasi, hüquqi və iqtisadi inkişafın ayrılmaz tərkib hissəsi kimi gündəmdədir. Bu anlayışın prioritet məsələyə çevrilməsi bir neçə əsas səbəblə izah olunur:

1. Sosial ədalət və insan hüquqlarının qorunması – inklüzivlik, hər bir fərdin cinsindən, fiziki və zehni imkanlarından, sosial statusundan, etnik və dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq cəmiyyətdə tamhüquqlu iştirakını təmin etməyə yönəlmişdir. Bu, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannaməsi”ndə (1948) əks olunan təhsil hüququnun reallaşması üçün fundamental vasitədir. Müasir dövrdə inklüzivlik, demokratik və ədalətli cəmiyyətin əsas göstəricilərindən biri kimi qiymətləndirilir.

2. Cəmiyyətlərin demokratikləşməsi və vətəndaş iştirakçılığı – inklüziv cəmiyyətlər insanlara iştirak imkanı yaradaraq onların səsinə eşidir və qərar qəbulətmədə bərabər iştirakını təmin edir. Bu, vətəndaş cəmiyyətinin güclənməsinə, sosial həmrəyliyin artmasına və marginal qrupların ictimai həyatdan təcridinin qarşısının alınmasına gətirib çıxarır.

3. Fərqli qabiliyyətlərə malik insanların sosial inteqrasiyası – inklüziv yanaşma cəmiyyətin bütün üzvlərinin, xüsusilə də əlilliyi olan şəxslərin və xüsusi təhsil ehtiyaclarına malik uşaqların izolyasiyadan çıxaraq tamhüquqlu və aktiv iştirakçıya çevrilməsini hədəfləyir. Bu, yalnız onların rifahına deyil, eyni zamanda cəmiyyətin bütövlükdə inkişafına müsbət təsir göstərir. Tədqiqatlar göstərir ki, inklüziv təhsil mühitində böyüyən uşaqlar daha tolerant, əməkdaşlığa açıq olur, onlarda empatiya qurma bacarığı yüksək olur.

4. Əmək bazarına bərabər çıxış və iqtisadi inklüzivlik – inklüziv təhsil fərdləri cəmiyyətin və iqtisadiyyatın fəal üzvünə çevirmək imkanına malikdir. Əlilliyi olan və ya digər sosial maneələrlə qarşılaşan şəxslərin təhsil vasitəsilə bilik və bacarıqlarla silahlanması, onların əmək bazarına uğurla inteqrasiyasını təmin edir. Bu da yalnız fərdi rifah deyil, həm də milli iqtisadi inkişaf üçün əhəmiyyətlidir. Məsələn, Dünya Bankının hesabatlarına görə, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə əlilliyi olan şəxslərin təhsil və məşğulluqda iştirak səviyyəsinin artırılması, ümumi daxili məhsulun (ÜDM) artımına müsbət təsir göstərə bilər.

6. Qloballaşma və müxtəlifliyin dəyərə çevrilməsi – müasir dünyada müxtəliflik cəmiyyətlərin zənginliyi və inkişaf potensialı kimi qəbul olunur. Inklüzivlik bu müxtəlifliyin qorunmasına və ondan faydalı şəkildə istifadə edilməsinə şərait yaradır. Bu baxımdan inklüzivlik yalnız sosial məsuliyyət deyil, həm də strateji resursdur – təşkilatlar və dövlətlər üçün innovasiya və dayanıqlılığın açarıdır.

Inklüziv təhsil yalnız hüquqi və siyasi bir anlayış deyil, həm də pedaqoji bir yanaşmadır. Bu modelin tətbiqi müəllimlərin fərdi yanaşma, diferensial tədris metodları və sinfdə müxtəlifliyə əsaslanan mühit yaratmaq bacarıqlarını inkişaf etdirməsini tələb edir. Belə yanaşma tədris prosesində bütün şagirdlərin bacarıqlarına uyğun şərait yaradılmasına yönəlmişdir.

Gəlin, Qərbi Avropa üzrə bir neçə pedaqoji yanaşmaya nəzər salaq:

İngiltərədə inklüziv təhsil siyasəti əsasən “Xüsusi təhsil ehtiyacları və əlillik üzrə təcrübə bələdçisi” (“Special Educational Needs and Disability Code of Practice”) (2015) sənədi ilə tənzimlənir. Bu sənəd, 0–25 yaş arası uşaqlar və gənclər üçün xüsusi təhsil ehtiyaclarının müəyyənəndirilməsi və onların təhsildə iştirakının təmin olunması üçün sistemli yanaşma təqdim edir. Qanunvericiliyə əsasən, məktəblər inklüziv mühit yaratmaq və bütün şagirdlərin iştirakını dəstəkləmək üçün lazımi tədbirləri görməlidirlər.

İngiltərədə inklüzivliyin nəzəri və metodoloji əsaslarından biri də pedaqoq Tony Booth və Mel Ainscow tərəfindən hazırlanmış “Index for Inclusion” yanaşmasıdır. Bu yanaşma məktəblərdə inklüzivliyi üç əsas aspekt üzrə qiymətləndirir:

1. Mədəni aspektlər (school culture): Hər kəsə hörmət, qarşılıqlı əməkdaşlıq və ortaqların formalaşdırılması.
2. Struktur və siyasət (school policy): Resursların bölüşdürülməsi, qəbul strategiyaları və pedaqoji planlaşdırma.
3. Təcrübə (school practice): Müəllimlərin fərdi ehtiyaclara cavab verməsi, diferensiallaşdırılmış təlim və dəstək mexanizmləri.
4. Inklüzivlik təkcə fiziki integrasiya ilə deyil, eyni zamanda dəyərlər sistemində dəyişikliklə müşayiət olunmalıdır [8, s.93].

Qərbi Avropa yanaşmalarını keçmiş postsovet ölkələrindən bir neçəsini müqayisə etməklə bu qənaətə gəlmək mümkündür ki, postsovet məkanında inklüziv təhsilə keçid əsasən beynəlxalq təşkilatların dəstəyi ilə baş vermişdir. Məsələn, Rusiya Federasiyasında Viktor Rubtsov konstruktivist yanaşmanı əsas götürərək, inklüziv təhsildə sosial qarşılıqlı əlaqənin və təlim mühitinin mühüm rolunu vurğulayır. Ukraynada və Qazaxıstan kimi ölkələrdə isə pedaqoji hazırlıq və cəmiyyətin inklüziv dəyərlərə münasibəti əsas problemlərdən biri kimi müəyyənəndirilmişdir. Lakin son illər beynəlxalq layihələr çərçivəsində müəllim hazırlığı sahəsində irəliləyişlər müşahidə olunur.

Azərbaycanda inklüziv təhsil anlayışının hüquqi və praktik əsasları 2000-ci illərin ortalarından etibarən formalaşmağa başlamışdır. 2005-ci ildə qəbul olunmuş “Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsili haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu inklüziv təhsilin tətbiqi üçün ilkin hüquqi çərçivəni yaratmışdır. Bu sənəddə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların cəmiyyətə integrasiyası və ümumi təhsil müəssisələrində təhsilə cəlb olunması əsas hədəf kimi göstərilmişdir. Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (1995), “Təhsil haqqında” Qanun (2009) və ölkənin qoşulduğu BMT-nin Əlilliyi olan Şəxslərin Hüquqları haqqında Konvensiyası (2010-cu ildə ratifikasiya olunub) inklüziv təhsilin inkişafı üçün mühüm beynəlxalq və milli əsaslar yaratmışdır.

Azərbaycan Respublikasının ali təhsil müəssisələrinin də dövlətin apardığı inklüziv təhsil siyasətində yeri və fəaliyyətləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu mənada Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin mövqeyi xüsusi ilə diqqətçəkəndir. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti ölkədə müəllim hazırlığını həyata keçirən əsas ali təhsil müəssisələrindən biri kimi inklüziv təhsilin təşviqində və praktiki tətbiqində mühüm rol oynayır. Universitet inklüziv təhsili yalnız xüsusi ehtiyacılı uşaqlar üçün deyil, eyni zamanda təhsilalanların fərdi xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmış, ədalətli və bərabər imkanlara əsaslanan təhsil modeli kimi qəbul edir.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti inklüziv təhsilin elmi-nəzəri əsaslarını və praktik bacarıqlarını tələbələrə aşılamaq məqsədilə bakalavr və magistratura səviyyələrində müvafiq fənlər və ixtisaslaşmalar üzrə kurslar təklif edir. Bu fənlərə aşağıdakılar daxildir:

- 1) “İnküziv təhsilin pedaqogikası”;
- 2) “Fərqləndirilmiş təlim metodikası”;
- 3) “Əlilliyi olan şəxslərlə işləmənin psixopedaqoji əsasları”;
- 4) “Xüsusi təhsil ehtiyaclarının qiymətləndirilməsi” və s.

Xüsusilə müəllimlik ixtisaslarında təhsil alan tələbələr bu kurslar vasitəsilə inklüziv siniflərin idarə olunması, fərdi təhsil planlarının hazırlanması və tədrisə diferensial yanaşma bacarıqları ilə silahlanırlar. Universitetin professor-müəllim heyəti inklüziv təhsil sahəsində elmi tədqiqatlar aparır və bu sahədə beynəlxalq və yerli elmi konfranslarda iştirak edir. ADPU-nun “Psixologiya və xüsusi təhsil” fakültəsi və eyniadlı kafedrası bu sahədə ixtisaslaşmışdır. Universitetin inklüzivlik üzrə mövqeyi fərdin imkanlarına uyğun inkişafını təmin edən və cəmiyyətdə heç kimin təcrid olunmadığı bir modelin təməli olduğunu qəbul etməkdən ibarətdir və inklüzivliyi təkcə xüsusi kateqoriyalı uşaqların hüququ kimi deyil, bütövlükdə təhsildə ədalət, humanist yanaşma və demokratik dəyərlərin bərpası kimi qiymətləndirir.

Hazırda Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti inklüziv təhsilin inkişafına üç əsas istiqamətdə töhfə verir:

- 1) Kadr hazırlığı – gələcək müəllimlərin inklüziv tədris bacarıqlarının formalaşdırılması;
- 2) Elmi fəaliyyət – bu sahədə nəzəri və praktik tədqiqatların aparılması;
- 3) Maarifləndirmə və sosial təşəbbüslər – cəmiyyətin inklüzivliyə dair düşüncə və münasibətinin dəyişdirilməsi.

Məhz buna görə də ADPU-nun bu sahədəki fəaliyyəti ölkədə inklüziv təhsilin dayanıqlı şəkildə tətbiqi və inkişaf etdirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

Nəticə

İnklüziv təhsil müasir dövrdə yalnız pedaqoji yanaşma deyil, eyni zamanda sosial ədalət, insan hüquqları və bərabər imkanlar prinsiplərinin təcəssümüdür. Tarixi baxımdan 1948-ci ildə qəbul olunmuş “İnsan Hüquqları üzrə Ümumi Bəyannamə”, 1994-cü ildəki Salamanka Bəyannaməsi və BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri inklüziv təhsilin global miqyasda əhəmiyyətini təsbit etmişdir. Bu sənədlər göstərir ki, hər bir fərd, xüsusilə də xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şəxslər keyfiyyətli və bərabər hüquqlu təhsilə çıxış imkanına malik olmalıdır. İnklüzivliyin prioritet kimi qəbul olunmasının əsas səbəbləri arasında cəmiyyətlərin demokratikləşməsi, müxtəlif qabiliyyətlərə malik şəxslərin əmək bazarına inteqrasiyası və insan potensialının tam reallaşdırılması dayanır. Beləliklə, inklüziv təhsil yalnız tədrisin təşkili məsələsi deyil, daha geniş sosial və mədəni transformasiyanın bir parçasıdır. Müxtəlif ölkələrin: İngiltərə, Almaniya, Fransa və Finlandiya təcrübələri göstərir ki, uğurlu inklüziv təhsil sistemləri struktur, pedaqoji və sosial səviyyədə uyğunlaşmanı, müəllimlərin empatik və diferensiallaşdırılmış tədris bacarıqlarını, həmçinin məktəbdaxili dəstək mexanizmlərini tələb edir.

Azərbaycan kontekstində 2001-ci ildə “Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili (xüsusi təhsil) haqqında” qanunun qəbul edilməsi, daha sonra həyata keçirilən layihə və təlimlər inklüziv təhsilin hüquqi və institusional əsaslarının qoyulduğunu sübut edir.

Xüsusilə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin bu istiqamətdə gördüyü işlər – ixtisaslaşmış tədris proqramları, beynəlxalq layihələr, elmi tədqiqatlar və maarifləndirmə tədbirləri inklüziv təhsilin inkişafında mühüm rola malikdir. Universitetin məqsədyönlü fəaliyyəti inklüzivliyin yalnız nəzəri deyil, praktik müstəvidə də yayılmasına və möhkəmlənməsinə xidmət edir. Bütün bu faktorlar göstərir ki, inklüziv təhsilin uğurlu tətbiqi üçün yalnız qanunların mövcudluğu kifayət etmir; bununla yanaşı, müəllim hazırlığı, cəmiyyətin maarifləndirilməsi, məktəb mühitinin transformasiyası və inklüziv mədəniyyətin təşviqi əsas şərtlər sırasındadır. Azərbaycan bu istiqamətdə mühüm addımlar atmış, lakin davamlı inkişaf üçün bu tədbirlər bu gün də davam etdirilməkdədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ələkbərov U.K. İnklüziv inkişafın idarə edilməsinin əsasları: Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: Təhsil, 2018, 216 s.
2. Əhmədov H.H. Xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqlara müasir yanaşmalar. Bakı: Mütərcim, 2018, 177 s.
3. Ainscow M, Booth T, Dyson A. Improving Schools, Developing Inclusion. London, Routledge, 2006, 232 p.

4. *Florian L.* Inclusion Special or Inclusive Education Future Trends // British Journal of Special Education, 2013 (35), pp.202-208
5. *Winzer M.A.* The History of Special Education: From Isolation to Integration. Front Cover. Margret A.Winzer. Gallaudet University Press: Education, 1993, 463 p.
6. Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə dövlət proqramı (2018-2024-cu illər). URL: <https://e-qanun.az/framework/37269>
7. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>
8. <https://www.coe.int/az/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version->

Redaksiyaya daxil olub 15a.05.2025